

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 122 2001

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-19-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2002

den främste poeten i båda de engelska romantiska generationerna (s. 413f, s. 428ff). George Sand får två rader och Thackeray knappt en halv sida (s. 456, s. 465). Franska symbolister efter Baudelaire avfärdas på drygt en sida (s. 520f). I förhållande till Ibsen framstår Strindberg som en "originell särling i mästartens närhet" (s. 540).

Det kapitel som behandlar 1900-talet är som sig bör mäktigast. Naturligtvis tar Hägg här också upp förhållandet mellan TV och litteratur och berör bokmarknadens utveckling och IT-världen. Han vidgar också litteraturbegreppet till att även omfatta deckare, thriller, serie, barnbok, science fiction, skräckroman och populärlitteratur. I *Jury 4/2000* gick John-Henri Holmberg till generalangrepp för att urvalat var för snävt, men Holmberg måste ha missuppfattat vad en världslitteraturhistoria har till ämne. Inte mindre än sex procent av innehållet i avsnittet ägnas detta slags litteratur, vilket måste sägas vara ovanligt generöst.

Ovan konstaterades att Hägg inte intresserar sig nämnvärt för modernistisk diktning och det gäller även 1900-talet. Ezra Pound behandlas njuggt och T. S. Eliots *Old Possum's Book of Practical Cats* upptar mångdubbelt mer utrymme än *The Hollow Men*, *Ash Wednesday* och *Four Quartets* tillsammans (s. 589ff). Samma motvilja mot teknik, experiment och förnyelse kännetecknar författarens inställning till prosan, där han föredrar berättare och underhållare och helt konsekvent nämner William Faulkner i förbifarten för att dröja vid Hemingway, Evelyn Waugh, Graham Greene och Alberto Moravia (s. 591ff, s. 598, s. 606ff, s. 610ff, s. 651ff). Tomas Tranströmer får dock några erkännansamma ord och utnämns till den ende svenske 1900-talspoeten med världstrykte, vilket ju dock närmare besett inte behöver vara så berömvärt som det i förstone förefaller (s. 666). Kulturrevolutionen i Kina vidrörs också och Salman Rushdie's *The Satanic Verses* tilldelas hela tre sidor (s. 676ff).

Naturligtvis finns det enstaka inslag och dunkla formuleringar man kan kritisera, men det rör smårätterier. Folklig saga och fabel särskiljs inte som två genrer och det omtvistade och luddiga begreppet "fantasy" dyker upp här och var utan att preciseras (s. 86, s. 113). Att Voltaire inte var beroende av ekonomiskt stöd (s. 392) kan var och en förvissa sig om som läser igenom recensionen av Ekerwalds monografi i denna årgång av *Samlaren*. Den avslutande, dryga tjugosidiga bibliografin är kanske väl selektiv, men det erkänner ju också författaren.

Det är en ytterst läsvärd och välskriven översikt Hägg bjuder sina läsare på. Han vädjar också till eftertanken genom att så ofta tillfälle bjuds ta upp forskningsproblem och tvistefrågor inom litteraturvetenskapen. Historiken stimulerar många gånger till motsägelse och invändningar, vilket måste sägas vara ett gott betyg och en god rekommendation.

Pär Hellström

Stiernhielm 400 år. Föredrag vid internationellt symposium i Tartu 1998, red. Stig Örjan Ohlsson och Bernt Olsson (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Konferenser 50). Stockholm 2000.

Sommaren 1998 inföll 400-årsminnet av Georg Stiernhielms födelse. Jubileet passerade utan större åthävor i Sverige, men i Tartu uppmärksammades det av universitetet med ett tvärvetenskapligt symposium om hans mångfacetterade gärning. Tack vare ekonomiskt stöd från Vitterhetsakademien har arrangörerna Stig Örjan Ohlsson och Bernt Olsson nu kunnat publicera föredragen i en gemensam konferensvolym.

Att Stiernhielm var en mångfrestare såväl intellektuellt som praktiskt har noterats av många. Det framgår också med all önskvärd tydlighet av bidragen, vilka sträcker sig långt utöver litteraturvetenskapens gränser. Så utreder t.ex. Helmut Piirimäe Stiernhielms insatser som ämbetsman i statsmaktens tjänst och hans relationer till Tartu och Estland, medan Gunnar Pipping och Rolf Ohlson skildrar olika aspekter av hans bidrag till ett enhetligt svenskt måttsystem. Att han verkade på juridikens fält – som domare och lagutgivare, men också som tvistepart – framhålls av rättshistorikern Kjell Åke Modéer.

Flertalet bidrag kretsar emellertid kring Stiernhielms poetiska och filosofiska författarskap. Det vidaste greppet tar Erland Sellberg, som i sin uppsats om Stiernhielms "världsbild" gör en kritisk granskning av Johan Nordströms tolkning av dennes filosofiska tänkande. I stället för att som Nordström ställa naturfilosofin i centrum och läsa Stiernhielms filosofiska skrifter som ett bidrag – låt vara fördunklat av platonska och hermestiska förvillelser – i den framväxande naturvetenskapens kamp mot aristotelismens abstrakta världsbetraktelse, betonar Sellberg det politiska idégodset och försöker placera in Stiernhielm i den rörelse som i den s.k. pansofin såg ett medel att överbrygga de religiösa och politiska konflikter som präglade tidens Europa. Rörelsen hade namnkunniga företrädare i Sverige, bl.a. Bengt Skytte och Johannes Matthiae, vilka båda hörde till Stiernhielms bekanta, och det ligger därför nära till hands att se hans skrifter i ljuset av deras bemödanden.

Greppet att ställa politiken i förgrunden för tolkningen av Stiernhielms författarskap är dock inte nytt. Det lanserades redan på 50-talet av Lars Gustafsson, vilken i volymen återkommer med ett bidrag som summerar och på några punkter fördjupar hans tidigare studier av de adelspolitiska inslagen i *Hercules*. Dikten läses av honom som en adelstraktat, manande tidens ädlingar till nyttiga studier och arbete i den växande statsapparat. Särskilt betonar Gustafsson Stiernhielms kontakter med familjen Oxenstierna, vilka enligt honom talar för att intentionerna bakom dikten bör förstås i ett uttalat

aristokratiskt perspektiv. Diktens huvudperson skulle med andra ord ha varit avsedd som ett uppfordrande föredöme för ynglingarna inom dåtidens börsmedvetna politiska elit.

Föga förvånande spelar *Hercules* en central roll även i andra bidrag. Peter Brask ägnar sig i sin uppsats åt argumentationen i Fru Lustas tal, vilken som han kan visa har en ytterst omsorgsfullt utformad struktur, där varje del fyller en funktion i en större helhet. Avgörande för förståelsen av Fru Lustas moral är enligt honom insikten att talet är en satir, vars realistiskt åskådliga argumentation hela tiden underminerar slutsatsen "Giör hwad dig rinner ihug!". Läst på detta sätt framstår Fru Lustas tal som en svidande vidräkning med den aristokrati i vars tjänst Stiernhielm enligt Gustafson ställde *Hercules*. Bernt Olsson ger i sitt bidrag en genomgång av Stiernhielms poetiska stil, vilken han karaktäriserar som parataktisk och dominerad av nominaler. Den utmärker sig också genom sin ordrikedom, i synnerhet vad gäller adjektiv, vilket visar dess hemhörighet i renässanshumanismens språksträvanden.

Språkmannen Stiernhielm behandlas i flera uppsatser. Så t.ex. av Stig Örjan Ohlsson, som granskar hans försök att skapa en svensk grammatisk och retorisk terminologi, och av Herbert Blume, vilken diskuterar Stiernhielms förhållande till språkvetenskapen i 1600-talets Tyskland. Som han visar gick Stiernhielm sin egen väg, då han fokuserade på "rötter" som språklig minimalenhet i stället för på "Stammwörter". Denne tänkte sig dessutom att de vokaler som utgjorde kärnan i dessa rötter hade bestämda betydelser, vilka modifierades genom tillägget av konsonanter. Synsättet var för Stiernhielm själv inte bara teoretiskt, utan också en metod för att berika det svenska språket. Det var dock, som Blume avslutningsvis noterar, svårt att omsätta i praktiken, och uppodlandet av det svenska skriftspråket kom i stället att följa de linjer som de tyska språkmännen företrädde.

Tagna tillsammans ger uppsatserna en generalmönstring av det rådande forskningsläget om Stiernhielm. Perspektivet är i huvudsak retrospektivt: uppsatserna följer väl upp trampade spår, och några av dem fungerar närmast som sammanfattningar av tidigare publicerade rön. Många synpunkter och iakttagelser är både intressanta och väsentliga, men som läsare förvånas man efter ett slag över hur starkt centrerad Stiernhielmsforskningen ända sedan Nordströms dagar varit kring idéhistoriska frågeställningar. Det är också påfallande hur resistent den varit mot nya teoretiska impulser – av genusinriktade eller nyhistoricistiska perspektiv märks här ingenting.

En hittills ganska obeaktad fråga som tangeras i flera av uppsatserna är dock Stiernhielms förhållande till de franska kulturströmningar som vid mitten av 1600-talet på allvar började konkurrera med de renässanshumanis-

tiska idealen i Sverige. Hans inställning till dessa var ingalunda entydig: som Kurt Johannesson gör troligt ville Stiernhielm för eftervärlden framstå som en fritänkare eller libertin av franskt snitt, medan Sigbrit Swahn i stället tar fasta på avståndstagandet från de romanska språken i förordet till *Gambla Swea- och Giöta-Måles Fatebur* liksom angreppen på alamodekulturen i *Hercules* och menar att Stiernhielms språkpatristiska program föddes i motstånd just mot det franska inflytandet. Men samtidigt som han utformade detta verkade han, som framgår av Gunilla Dahlbergs, Hans Åstrands och Gunnar Larssons uppsatser, lojalt som författare av balettprogram vid drottning Kristinas hov, vilket var starkt påverkat av den nya, galanta salongs-kulturen. I bokens uppsatser görs många värdefulla iakttagelser, men ämnet vore likväl värt ett närmare studium. För egen del är jag övertygad om att en läsning av *Hercules* som tar sin utgångspunkt i såväl den uttalade som den outtalade kritiken av den kvinnligt präglade franska salongs-kulturen skulle ställa dikten och dess upphovsman i delvis ny belysning.

Ett annorlunda, men ytterst givande, perspektiv anläggs slutligen i Jesper Svenbros läsning av *Emblema authoris*, Stiernhielms sonett om silkesmasken som sinnebild för författarens möda. Svenbro, som nalkas texten från det antika Greklands horisont, visar med stor elegans hur sonetten kan förstås som en allegori över läsaktens: silkesmasken blir i hans tolkning själva dikten, vilken "in-dör" i den skrivna texten för att i läsningen uppstå därur som en levande, hörbar röst. Några belägg för att Stiernhielm själv tänkt i dessa banor står väl knappast att uppbringa, men Svenbros läsning av dikten ger ett tankeväckande bidrag till förståelsen av det motsägelsefulla förhållandet mellan skriftligt och muntligt i renässanshumanismens litterära föreställningsvärld.

Nils Ekedahl

Margareta Wirmark, *Noras systrar. Nordisk dramatik och teater 1879–99*. Carlssons. Stockholm 2000.

I denna brett upplagda studie undersöker Margareta Wirmark det moderna genombrottets nedslag på den nordiska teaterscenen. Två decenniers dramatik och teater i fyra nordiska länder behandlas med avseende på det "totaldrama" som Henrik Ibsen iscensätter senhösten 1879 med *Et dukkehjem*, när han låter Nora lämna man och barn för att ta reda på vad det innebär att vara människa. Sällan har väl en teatersorti avsatt fler ringar på vattnet. Som Margareta Wirmark så träffande skriver i sin inledning: "Genljudet från ytterporten som slår igen hörs alltjämt."

Det är därför med stor förväntan man tar del av Wirmarks studie: "Min bok tar upp ett gigantiskt ämne